

А. П. Колесніков,

*к. е. н., доцент кафедри фінансово-економічної безпеки та інтелектуальної власності,
Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль*

ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

A. Kolesnikov,

*PhD, associate professor of the department of finance and economic security,
Ternopil National Economic University, Ternopil*

THE ECONOMIC FOUNDATION OF SOCIAL SAFETY OF UKRAINE

Стаття присвячена аналізу сучасних проблем соціальної безпеки України в контексті виконання блоку «соціальна безпека» загальнодержавної програми забезпечення економічної безпеки України. На основі використання запропонованої методики було проведено дослідження відповідності основних критеріїв соціальної безпеки обґрунтованим Кабінетом міністрів пороговим значенням. В результаті дослідження виявлені наступні індикатори, що порушують соціальну безпеку: рівень бідності за національною методикою перевищує порогове значення на 8%, за методикою ООН складає близько 80%; показник співвідношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму нижче порогового в 17 областях; відношення мінімального розміру пенсії до прожиткового мінімуму нижче порогового значення вічі; потенційно показник децильного коефіцієнта диференціації витрат суттєво більше порогового значення, однак статистична інформація для його дослідження відсутня; рівень офіційного безробіття децю вищий порогового, однак в ньому не враховано близько 6,5 млн. емігрантів та тіньове безробіття; витрати на охорону здоров'я нижче порогового значення на 5,5 млрд. грн., або на 0,4% ВВП; витрати на освіту нижче порогового значення на 26 млрд. грн., або 1, 88% ВВП.

The article considers the current problems analysis on social security of Ukraine in the frame of performing the "social security" bloc of national program of economic security provision in Ukraine. In accordance with proposed methodology, it was conducted the research on accordance of the main criteria reasonable for Cabinet of Ministers threshold values of social security. As a result of the research, it was identified the following indicators, that endanger the social safety poverty datum line defined with national methodology override the threshold number's magnitude on 8%, defined with UN methodology override nearly on 80% the ratio of the average wage to the minimum cost of living below the threshold in 17 regions; the ratio of the minimum pension to the minimum cost of living is half below the threshold; potentially the index of decile coefficient of cost differentiation significantly more than the threshold, but there is no statistics information for its investigation; the official unemployment rate is somewhat higher the threshold, but it does not include about 6.5 million emigrants and shadow unemployment rate; health care costs below the threshold on 5.5 bln. UAH., or 0.4% of GDP; education expenditures below the threshold of 26 bln. UAH., or 1, 88% of GDP.

Ключові слова: *соціальна безпека, індикатори, методика, бідність, прожитковий мінімум, безробіття, децильний коефіцієнт.*

Key words: *social security, indicators, methodology, poverty, cost of living, unemployment, the decile coefficient.*

Постановка проблеми. Соціальна безпека населення визначає стабільність розвитку гуманістичного суспільства навіть більше, ніж економічні реформи і прориви. Результати досліджень міжнародними агенціями показника індексу щастя, що відображає задоволеність від проживання в тій чи іншій країні, демонструють, що

найбільш внутрішньо гармонійні люди проживають не в країнах найбільшого економічного розвитку, а в країнах, де найбільш ефективною є соціальна політика. Так у 2015 році першу п'ятірку складають Швейцарія, Ісландія, Данія, Норвегія та Канада. США тільки на 15 місці. Україна в 2015 році порівняно з 2014 опустилася із 100 на 111 позицію з 158 країн із зрозумілих причин [14]. Власне незадоволеність умовами життя і є значною мірою причиною соціальної напруженості і, як результат, соціальної кризи і далі соціального вибуху (революції). Інші причини багато в чому є супутніми, і створюють економічне підґрунтя для такого соціального сплеску. Враховуючи це стверджуємо, що оптимізація і ефективна реалізація соціальноорієнтованої державної політики є наріжним каменем виходу з суспільної кризи в Україні. Ключовим інструментом досягнення цього є економічні механізми управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі теоретико-методологічні проблеми та практичні засоби підвищення соціальної безпеки розкриті в працях вітчизняних і зарубіжних вчених. Як стан захищеності людини і суспільства соціальну безпеку розглядають О. Новикова [7], О. Давидюк [2], П. Шевчук [15], Б. Мінін [6]. Процесуального підходу дотримуються В. Данишинина, В. Куценко [3], О. Білорус [1]. В. Паламарчук [10] та А. Приятельчук [11] розглядають соціальну безпеку як результат ефективності дії системи запобіжників щодо її порушення. Також проблеми соціальної безпеки України досліджують фахівці Центру Разумкова. Разом з тим, динамізм проблем соціальної безпеки в умовах поглиблення суспільної, економічної і політичної кризи вимагає постійного поглиблення досліджень в даній сфері та виявлення нових загроз безпеці та об'єктів їх впливу, зокрема соціальної захищеності учасників військових дій в мирний час.

Постановка завдання. Уточнити економічні загрози і перспективи соціальної безпеки в Україні в динамічних умовах загострення кризових явищ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з пріоритетних напрямків державної політики є її соціальна складова, спрямована на формування та зміцнення соціальної безпеки людини. Цей пріоритет був визначений ще в Декларації про державний суверенітет України, де соціальна безпека визначалася як стан гарантованої правової та інституціональної захищеності життєво важливих соціальних інтересів особи й суспільства від внутрішніх і зовнішніх загроз [4]. Разом з тим, проблем щодо формування ефективної соціальної політики залишається багато і дотепер, зокрема: відсутня послідовна системність управління соціальною безпекою, недосконала нормативно-правова база державної політики, щодо забезпечення соціальної безпеки, неефективні економічні механізми реалізації діючої політики. Саме дослідженню ефективності реалізації економічних механізмів забезпечення соціальної безпеки в Україні та обґрунтуванню шляхів їх оптимізації присвячена дана стаття.

Основними загрозами соціальної безпеці, зазначеними в Законі України “Про основи національної безпеки” є [13]: неефективність державної політики щодо підвищення трудових доходів громадян, подолання бідності та збалансування продуктивної зайнятості працездатного населення; кризу системи охорони здоров'я і соціального захисту населення; поширення наркоманії, алкоголізму, соціальних хвороб; загострення демографічної кризи; зниження можливостей здобуття якісної освіти представниками бідних прошарків суспільства; прояви моральної та духовної деградації суспільства. Дані чинники не охоплюють всього спектру проблеми, мають власну структуру та постійно доповнюються. Зокрема, вплив демографічного чинника на соціальну та національну безпеку України розглядався нами раніше [4].

В контексті протидії матеріалізації зазначених загроз, як вірно зазначає А. Приятельчук, прогресивність системи соціальної безпеки визначається ефективністю дії ряду запобіжників, що унеможливають вихід основних елементів суспільної цілісності за критичні межі [11, с. 137]. Дослідження і ступінь впливу цих меж є можливим з використанням окремих елементів методики розрахунку рівня економічної безпеки України, прийнятої Міністерством економіки України у 2007 році. З урахуванням системи порогових значень, що діяла в період 2003-2007 років сформуємо систему таблицю індикаторів (табл. 1).

Таблиця 1.
Індикатори та порогові значення показників стану соціальної безпеки України*

№ з/п	Індикатор	Одиниця виміру	Порогове значення
1	Частка населення із сукупними витратами, які нижче 75% медіанного рівня сукупних витрат (рівень бідності)	%	не більше 25
2	Відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму	разів	не менше 3
3	Відношення мінімального розміру пенсії до прожиткового мінімуму	разів	1,5-2
4	Відношення індексу номінальних сукупних ресурсів домогосподарств до індексу споживчих цін	разів	не менше 1
5	Відношення сукупних витрат 10% найбільш забезпеченого населення до 10% найменш забезпеченого	разів	не більше 8
6	Частка витрат на харчування (продовольчі товари та харчування поза домом) у загальному вигляді споживчих грошових витрат домогосподарств	%	не більше 50

7	Рівень безробіття	%	не більше 10
8	Рівень тривалого безробіття у працездатному віці (відношення чисельності безробітних понад шість місяців до загальної чисельності безробітних)	%	не більше 25-30
9	Наявність житлового фонду в середньому на одну особу	м ²	не менше 25
10	Кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань на 100 осіб	випадків	не більше 60
11	Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я	% до ВВП	не менше 4
12	Обсяг видатків зведеного бюджету на освіту	% до ВВП	не менше 8,3
13	Охоплення випусників 9-х класів повною середньою освітою	%	не менше 100

* - побудовано автором на основі [12]

Надалі в статті проведемо аналіз стану вказаних індикаторів, відхилення їх величини від порогових значень та причини такого відхилення.

За стандартами ООН якщо людина в день витрачає на проживання менше 5 дол. в день, або 150 дол. в місяць, вважається, що вона проживає за межею бідності. Сьогодні це приблизно 3300 грн. Таким чином невелика сім'я з трьох чоловік повинна витратити близько 10000 грн. в місяць на проживання, не враховуючи необхідності заощадження, як однієї з функцій соціальної самореалізації особистості. Відповідно до цього критерію близько 80% населення України знаходяться за межею бідності

Згідно української методики, яка враховує рівень прожиткового мінімуму і середньої заробітної плати, в національній доповіді "Цілі розвитку тисячоліття України: 2000-2015 рр." фактичний рівень бідності в Україні в 2015 році склав 33%

У 2014 році прожитковий мінімум встановлений на рівні 1218 грн. на одну працездатну особу. Середня заробітна плата за підсумками 2014 року по Україні склала 4012 грн. Тобто загалом по Україні співвідношення складає 3,3 рази, що є допустимим відповідно вітчизняної методики. Разом з тим рівень середньої заробітної плати за регіонами суттєво відрізняється. Найвищий рівень показника відзначено в м. Київ (6414 грн.), Донецькій (4498 грн.), Миколаївській (4143 грн.), Київській (4100 грн.), Дніпропетровській (4021 грн.) областях. З іншого боку в Чернігівській області показник склав 2924 грн., в Тернопільській – 2992 грн., в Чернівецькій 3000 грн. Загалом нижче порогового значення (3654 грн., або 1218*3) показники в Вінницькій, Волинській, Житомирській, Закарпатській, Івано-Франківській, Кіровоградській, Луганській, Львівській, Полтавській, Сумській, Тернопільській, Харківській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській, Чернівецькій та Чернігівській областях.

Враховуючи умови анексії Криму та припинення промислового виробництва на сході в умовах військових дій, рівень середнього рівня оплати праці в Україні буде більш наближеним до показника західних областей, що призведе до зменшення оцінюваного показника нижче 3 загалом по Україні.

Мінімальна пенсія з 01.01 2015 року склала 949 грн., і її показник відношення до прожиткового мінімуму складає 0,78, тобто недовиконання більше, ніж в 2 рази, що в черговий раз підкреслює невідповідність державної пенсійної політики держави задекларованим нею ж нормам.

Сукупні витрати домогосподарств в середньому за місяць 2014 року склали 4049 грн на 1 домогосподарство у порівнянні з 3820 грн. у 2014 році (індекс 106%). Індекс споживчих цін у 2014 році склав 112,1 %. Таким чином шуканий показник склав 0,95, що свідчить про випереджаючі теми росту цін над ростом витрат домогосподарств.

Порівняння витрат 10% найбагатших і 10% найбідніших людей країни визначається за допомогою децильного коефіцієнта диференціації витрат. Однак при розрахунку цього коефіцієнта враховуються лише ті витрати, що були здійснені в країні, де він розраховувався (в даному випадку в Україні). Зважаючи на проблемну тенденцію вивозу найбагатшими людьми країни основного капіталу закордон, розрахунок коефіцієнту в такому вимірі є нерациональним. Досліджувати всі витрати такої категорії населення є неможливим з позиції міжнародного права. Разом з тим навіть внутрішні показники децильного коефіцієнта в статистиці не відображаються.

Оскільки харчування поза домом не винесено в окрему класифікаційну статтю витрат домогосподарств, припустимо, що до них можна віднести частку витрат статті "готелі, ресторани" (2,3 % у 2014 році). Таки чином з урахуванням витрат на продукти харчування (51,9%) загальна частка складе близько 53%, що є вищим порогового значення.

За прогнозом голови Державної служби зайнятості Ярослава Кашуби до кінця 2015 року прогнозується показник офіційного безробіття на рівні 11,5% при показнику 9,3% у 2014 році [9]. Крім того за даними Міжнародної організації праці близько 6,5 млн. українців працюють закордоном, що складає основну частку прихованого безробіття.

Відповідно даних головного управління статистики зареєстрований рівень тривалого безробіття у 2014 році склав 29,8% [8], що є меншим за критичне значення.

Враховуючи, що обсяг житлового фонду у 2014 році склав 966,1 млн. м² при наявному населенні 45,4 млн. осіб, в середньому припадає 21,3 м² на особу, що дещо менше задекларованого порогового значення.

Використовуючи дані Міністерства охорони здоров'я України, де йдеться про 26,9 млн. уперше зареєстрованих випадків захворювань у 2014 році [8], і знаючи чисельність наявного населення, визначаємо 59 таких захворювань, що не більше порогового значення.

За підсумками 2014 року частка витратків зведеного бюджету на охорону здоров'я в структурі ВВП склала 3,6%, що на 0,4 % менше порогового значення [8].

Відповідно до стану національних рахунків освіти України у 2014 році обсяг державних витратків на освіту у структурі ВВП склав 6,42%, що на 1,88%, тобто в абсолютних даних галузь освіти недоотримала майже 29 млрд. грн. необхідних коштів, які є мінімальною гарантією розвитку високоосвіченого суспільства.

Показник охоплення випускників 9-х класів повною середньою освітою орієнтовно відповідає нормі, оскільки факти не видачі атестатів випускникам 9-х класів є дуже поодинокі.

Таблиця 2.
Показники чинників, що визначають рівень соціальної безпеки України

№ з/п	Індикатор	Показник	Примітка
1	Частка населення із сукупними витратами, які нижче 75% медіанного рівня сукупних витрат (рівень бідності)	33%	за міжнародною методикою близько 80%
2	Відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму	3,3	нижче порогового в 17 областях
3	Відношення мінімального розміру пенсії до прожиткового мінімуму	0,78	
4	Відношення індексу номінальних сукупних ресурсів домогосподарств до індексу споживчих цін	0,95	
5	Відношення сукупних витрат 10% найбільш забезпеченого населення до 10% найменш забезпеченого	офіційна інформація відсутня	
6	Частка витрат на харчування (продовольчі товари та харчування поза домом) у загальному вигляді споживчих грошових витрат домогосподарств	приблизно 53%	
7	Рівень безробіття	11,5 %	+6,5 млн. українців за кордоном
8	Рівень тривалого безробіття у працездатному віці (відношення чисельності безробітних понад шість місяців до загальної чисельності безробітних)	29,8%	
9	Наявність житлового фонду в середньому на одну особу	21,3 м ²	
10	Кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань на 100 осіб	59	
11	Обсяг витратків зведеного бюджету на охорону здоров'я	3,6%	
12	Обсяг витратків зведеного бюджету на освіту	6,42%	
13	Охоплення випускників 9-х класів повною середньою освітою	приблизно 100%	

Підсумовуючи проведений аналіз приходимо до висновку, що соціальна політика, як одна з найважливіших в державній стратегії розвитку, реалізовується незадовільно. Ряд порогових параметрів, задекларованих державою, нею ж не дотримуються.

Висновки з даного дослідження. Ефективність державної соціальної політики в Україні є низькою і потребує суттєвих реформ, зокрема: вироблення соціально обґрунтованих розмірів прожиткового мінімуму і мінімальної заробітної плати; оптимізація податкового законодавства в напрямку перерозподілу капіталів на користь бідних верств населення (прийняття закону Про податок на багатство); запровадження ефективної системи стимулювання зайнятості; виконання задекларованих вимог щодо стимулювання розвитку освіти та охорони здоров'я.

Список літератури.

1. Глобалізація та безпека розвитку: [Монографія] / О.Г.Білорус, Д.Г.Лук'яненко та ін. – К.: КНЕУ, 2001. – 733 с.
2. Давидюк О.О. Соціальна безпека: проблеми теоретичного аналізу та побудови системи показників. [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://www.cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=12:2010-06-10-20-35-51&catid=16:2010-06-10-20-23-45&Itemid=23
3. Данилишин Б. Соціальна безпека – підґрунтя сталого розвитку / Б. Данилишин, В. Куценко // Вісник НАНУ. – 2010. – № 1. – С.20-28.
4. Декларація про державний суверенітет України // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1996. – С. 2.

5. Колесніков А. Тенденції демографічної кризи як загроза економічній безпеці України / А. Колесніков // Інноваційна економіка. – 2015. – №3 (58). – С. 176-180.
6. Минин Б.А. Возвратное право и социальная безопасность / Б.А. Минин. – М., 2000. –198 с.
7. Новікова О.Ф. Соціальна безпека: організаційно-економічні проблеми і шляхи їх вирішення / О.Ф. Новікова – Донецьк: ІЕП НАН України, 1997. – 460 с.
8. Офіційний сайт Державного управління статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>
9. Офіційний сайт державної служби зайнятості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua>
10. Паламарчук В.М. Соціальна стратегія України у період здійснення соціальних реформ / В.М. Паламарчук / Національний інститут стратегічних досліджень. – К., 1993. – Вип. 11. – 31с.
11. Приятельчук А. О. Соціальна безпека в контексті управління розвитком суспільних відносин / А.О. Приятельчук, О.М. Іщенко // Альманах. Філософські проблеми гуманітарних наук. - К.: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2010. – № 19. – С. 135-140.
12. Про затвердження методики розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 № 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.4251.0>
13. Про основи національної безпеки України. Закон України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>
14. Україна зайняла 111 позицію за Міжнародним індексом щастя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vidia.org/2015/38917>
15. Шевчук П.І. Соціальна політика / П. І. Шевчук. – Львів: Світ, 2003. – 400 с.

References.

1. Bilorus O.H., Luk'yanenko D.H. (2001), Hlobalizatsiya ta bezpeka rozvytku: Monohrafiia [Globalization and Development Security [monograph], KNEU, Kyiv, Ukraine, 733 p.
2. Davydyuk O.O. (2014), "Social security: problems of theoretical analysis and establishment the system of indicators", available at: http://www.cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=12:2010-06-10-20-35-51&catid=16:2010-06-10-20-23-45&Itemid=23
3. Danylyshyn B. (2010), Social Security - the foundation of sustainable development, Bulletin of the National Academy of Sciences, no.1, pp.20-28.
4. Declaration of State Sovereignty of Ukraine (1996), available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/55-12>
5. Kolesnikov A. (2015), "Trends of demographic crisis as the economic security treat of Ukraine", Innovative Economy, no.3 (58). - P. 176-180.
6. Minin B. A. (2000), Vozvratnoe pravo y sotsyalnaia bezopasnost [Reflexive Law and Social Safety], Moskwa, Russia, 198 p.
7. Novikova O.F. (1997), Sotsialna bezpeka: orhanizatsiino-ekonomichni problemy i shliakhy yikh vyrishennia [Social Security: organizational and economic problems and their solutions], Institute for Economics and Forecasting Ukrainian National Academy of Science, Donetsk, Ukraine, 460 p.
8. State Statistics Service of Ukraine, available at: <http://ukrstat.gov.ua>
9. State Employment Office of Ukraine, available at: <http://www.dcz.gov.ua>
10. Palamarchuk V. (1993), "Social strategy of Ukraine in the period of implementation the social reforms", National Institute for Strategic Studies, Kyiv, Ukraine, no. 11. - P.31.
11. Pryyatelchuk A. (2010), "Social Security in the context of managing the development of public relations", Philosophical problems of the human sciences, Kyiv National University, Kyiv, Ukraine, no. 19. - P. 135-140.
12. Order of the Ministry of economy of Ukraine dated 02.03.2007, No 60 "On approval of methods for the calculation of the level of economic security of Ukraine", available at: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.4251.0>
13. Law of Ukraine "On Fundamentals of National security of Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/>
14. "Ukraine got the 111 position in World Happiness Index", available at: <http://vidia.org/2015/38917>
15. Shevchuk P. (2003), Sotsialna polityka [Social policy], Svit, Lviv, Ukraine, 400 p.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2015 р.